

O'SMIR YOSHDAGI BOLALAR PSIXOLOGIYASINING MAKTAB AMALIYOTCHI PSIXOLOGI TOMONIDAN O'RGANILISHI

Aliyeva Zebiniso Bazarovna

Surxondaryo viloyati Uzun

tumani 9-maktab psixologi

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada o'smir yoshdagi bolalar psixologiyasining o'ziga xos xususiyatlari, ularni maktab amaliyotchi psixologi tomonidan o'rganish usullari hamda psixologik yordam ko'rsatish yo'llari yoritiladi. Shuningdek, o'smirlarning emotsional va ijtimoiy rivojlanishiga ta'sir etuvchi omillar tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: o'smirlik davri, psixologiya, maktab psixologi, emotsional holat, shaxs rivojlanishi, diagnostika, muloqot, ijtimoiy moslashuv.

KIRISH

O'smirlik davri inson rivojlanishining eng murakkab va o'zgaruvchan bosqichlaridan biri hisoblanadi. Bu davrda shaxsda jismoniy, emotsional va ijtimoiy o'zgarishlar tez sur'atlarda kechadi. Psixologik jihatdan o'smirlar o'zini anglashga, mustaqillikka intilish va jamiyatda o'z o'rnini topishga harakat qiladilar. Shu bilan birga, ularda hissiy beqarorlik, tez ranjish va qarama-qarshi xulq-atvor holatlari kuzatilishi mumkin.

Maktab amaliyotchi psixologi o'smirlarning psixologik holatini o'rganishda muhim rol o'ynaydi. U diagnostik testlar, kuzatuv va suhbat usullari orqali o'quvchilarning ichki kechinmalarini aniqlaydi. Psixologik diagnostika o'smirlarning emotsional holati, o'ziga bo'lgan munosabati va ijtimoiy moslashuv darajasini baholash imkonini beradi. Bu esa muammolarni erta aniqlash va oldini olishga yordam beradi. Maktab psixologi o'smirlar bilan individual va guruhiy ishlashni amalga oshiradi. Treninglar, suhbatlar va psixologik mashg'ulotlar orqali ularning ijtimoiy ko'nikmalari rivojlantiriladi. O'smirlar bilan ishlashda empatiya, ishonch va ochiq muloqot muhim ahamiyatga ega. Psixolog o'quvchiga do'stona munosabatda bo'lish orqali uning ichki dunyosini yaxshiroq tushunadi. Oilaviy muhit ham o'smir psixologiyasiga katta ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli psixolog ota-onalar bilan hamkorlikda ishlaydi va ularga tavsiyalar beradi.

Shuningdek, o'smirlarni ijtimoiy foydali faoliyatga jalb etish ularning salbiy xulq-atvorining oldini olishda samarali usul hisoblanadi. Sport, ijod va to'garaklar shular jumlasidandir.

O'smir yoshdagi bolalar psixologiyasini o'rganish maktab amaliyotchi psixologining muhim vazifalaridan biridir. To'g'ri psixologik yondashuv orqali

o'smirlarni sog'lom shaxs sifatida shakllantirish mumkin. Inson umrining o'smirlik bosqichida asosan ikkita xarakterli jihati farqlanadi. Uning bittasi- kattalarga taqlid qilish, ikkinchisi-o'smirning oilada va maktabda e'tibordan chetda qolishi, shu ikki jihat katta yoshdagi odamlarning e'tiboridan tashqari, o'z oqimida, maqsadga muvofiq tarzda kechadigan bo'lsa, oqibatda tarbiyasi qiyin deb ataluvchi yoshlar paydo bo'lishiga olib keladi.

5–8-sinf o'quvchilari psixologik jihatdan o'smirlik yosh davriga kiradi. Ushbu davr odatda ikki bosqichga bo'linadi:

11–12 yosh davri

14–15 yosh davri

Bu davr ilmiy adabiyotlarda “o'tish davri”, “inqiroz davri”, “pubertat davri”, “murakkab davr” yoki “tarbiyasi qiyin davr” sifatida ham talqin etiladi. Ushbu bosqichda bolalarda jismoniy va ruhiy o'zgarishlar tez kechadi, bu esa ularning xulq-atvoriga ham ta'sir ko'rsatadi.

O'smirlik davrida akseleratsiya hodisasi muhim o'rin tutadi. Bu jarayon psixologik, fiziologik va ijtimoiy omillar bilan bog'liq bo'lib, organizm va psixikaning tez rivojlanishi bilan tavsiflanadi.

O'smirlar asta-sekin o'zlarini kattalardek his qila boshlaydilar. Biroq ularning ko'plab xulqiy xususiyatlari hali bolalarcha bo'lib qoladi. Bu holat “kattalik hissi” deb ataladi va o'smirlik davrining asosiy psixologik xususiyatlaridan biri hisoblanadi. Ushbu hissiyot o'smirning o'ziga va atrofdagilarga bo'lgan munosabatini o'zgartiradi hamda u kattalarning xulq-atvoriga moslashishga intiladi.

O'smirlar o'z huquq va mustaqilligini kengaytirishga harakat qiladi, shu bilan birga kattalarning cheklovlariga qarshilik ko'rsatishi mumkin. Bu davrda ayrim xulqiy o'zgarishlar kuzatiladi, masalan: agressivlik, diqqatning beqarorligi, emotsional o'zgaruvchanlik va ijtimoiy moslashuvdagi qiyinchiliklar.

O'smirlar orasida quyidagi xulq turlari ajratiladi:

- Tarbiyasi murakkab, hissiy jihatdan beqaror bolalar
- Noto'g'ri oilaviy muhitda shakllangan deviant xulqli o'smirlar
- Ko'chaga yo'nalgan, ijtimoiy nazoratdan chetda qolgan bolalar
- Huquqbuzarlikka moyil delinkvent xulqli o'smirlar
- Jismoniy nuqsonlarga ega bo'lgan bolalar
- Anatomo-fiziologik o'zgarishlar

O'smirlik davrida endokrin tizim, ayniqsa gipofiz bezining faollashuvi kuchayadi. Bu jarayon organizmda sifat va miqdor jihatdan sezilarli o'zgarishlarga olib keladi. Qizlarda bu holat odatda 11–13 yoshda, o'g'il bolalarda esa 13–15 yoshda boshlanadi. Ikkilamchi jinsiy belgilar shakllanadi, tana tuzilishi o'zgaradi, mushaklar rivojlanadi va kuchayadi. Shuningdek, yurak-qon tomir tizimida ham ba'zi funksional o'zgarishlar kuzatilishi mumkin. Jinsiy tizimning rivojlanishi ham faollashadi.

O'smirlar muammolariga e'tibor zarurligi

Bugungi kunda o'smirlar bilan ishlashga alohida e'tibor qaratish zarur, chunki:

- jamiyat va fan-texnika tez rivojlanmoqda;
- axborot oqimi kengaygan;
- o'smirlarning dunyoqarashi kengaygan;
- akseleratsiya jarayoni kuchaygan;
- ijtimoiy va siyosiy jarayonlar murakkablashgan;
- mustaqil fikrlash imkoniyatlari oshgan.

O'smirlik davri bolalikdan kattalikka o'tish bosqichi bo'lib, u murakkab psixologik jarayonlar bilan kechadi. Turli olimlar bu davrni turlicha talqin qilganlar.

Biogenetik nazariya vakillari (S. Hall, Z. Freyd) o'smirlik inqirozini biologik jarayon deb hisoblaydi. Antropolog M. Mid va R. Benedikt esa uni ijtimoiy muhit bilan bog'laydi. O'smirlik davri faqat biologik o'zgarishlar bilan emas, balki kuchli psixologik o'zgarishlar bilan ham xarakterlanadi. Bu davrda shaxsda identifikatsiya jarayoni faollashadi, ya'ni o'smir "Men kimman?" degan savolga javob izlay boshlaydi. Bu jarayon uning kelajakdagi shaxsiy va ijtimoiy rivojlanishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Shuningdek, o'smirlar tengdoshlar guruhiga juda katta ahamiyat bera boshlaydilar. Do'stlar fikri ba'zan ota-ona va o'qituvchi fikridan ham muhimroq bo'lib qoladi. Bu holat "referent guruh ta'siri" deb ataladi. Natijada o'smirlar ijtimoiy moslashuvga intiladi va guruh ichida o'z o'rnini topishga harakat qiladi.

Bu davrda emotsional beqarorlik ham tez-tez uchraydi. Kayfiyatning tez o'zgarishi, tez ranjish yoki tez xursand bo'lish holatlari kuzatiladi. Bu esa gormonal o'zgarishlar bilan birga, ijtimoiy bosim va talablar ortishi bilan ham bog'liq.

O'smirlar tafakkuri ham rivojlanadi. Ular endi faqat konkret emas, balki abstrakt fikrlash qobiliyatiga ham ega bo'la boshlaydilar. Bu esa ularga murakkab muammolarni tahlil qilish, mustaqil xulosa chiqarish imkonini beradi.

O'smir shaxsining to'g'ri shakllanishida quyidagi omillar muhim hisoblanadi:

- oilada iliq va qo'llab-quvvatlovchi muhit
- maktabda sog'lom psixologik iqlim
- o'qituvchi va o'quvchi o'rtasida ishonchli muloqot
- ijobiy tengdoshlar muhitining mavjudligi
- to'garak va sport mashg'ulotlariga jalb etish
- Pedagogik ahamiyati

Pedagoglar o'smirlar bilan ishlashda ularning shaxsiy xususiyatlarini hisobga olishi zarur. Har bir o'smir individual yondashuvga muhtoj bo'lib, unga nisbatan qo'llaniladigan tarbiya usullari ham moslashuvchan bo'lishi kerak. Jazolashdan ko'ra tushuntirish, tanqid qilishdan ko'ra rag'batlantirish samaraliroq natija beradi.

O'qituvchi o'smirni tushunishga harakat qilsa, uning ichki dunyosiga kirib borishga intilsa, nizoli vaziyatlar kamayadi va o'quv jarayoni samaradorligi oshadi. Xarakter aksentuatsiyasi tushunchasi (K. Leonhard) o'smirlardagi individual xususiyatlarning kuchli namoyon bo'lishini bildiradi. Bu holat kasb tanlash va individual yondashuvda muhim ahamiyatga ega.

O'z-o'zini baholash o'smir shaxsida muhim o'rin tutadi va u doimiy o'zgarib turadi. Bu jarayon shaxsning ichki dunyosi shakllanishiga ta'sir qiladi.

Ba'zi psixoanalitik nazariyalarga ko'ra, o'smirlik davrida ichki ziddiyatlar kuchayadi, bu esa nizoli holatlar va emotsional beqarorlikka olib kelishi mumkin. Biroq zamonaviy psixologlar bu davrni shaxsning ijtimoiy va ma'naviy rivojlanish bosqichi sifatida baholaydilar.

O'smirlik davrida quyidagi ijtimoiy-psixologik jarayonlar muhim hisoblanadi:

- mustaqillikka intilish
- kattalar ta'siridan chiqishga harakat
- kasb tanlashga tayyorgarlik
- o'z hayot yo'lini belgilash

XULOSA

O'smirlik davri shaxsning dunyoqarashi, e'tiqodi, qadriyatlari va o'zligini anglash jarayoni shakllanadigan muhim bosqichdir. Bu davrda "ideal men", "haqiqiy men" va "axloqiy men" kabi ichki tasavvurlar rivojlanadi.

O'smir o'z faoliyatini shaxsiy qarashlari asosida tashkil eta boshlaydi. U jamiyatdagi voqealarga nisbatan o'z munosabatini shakllantiradi. Shu sababli bu davrda pedagogik va psixologik qo'llab-quvvatlash juda muhimdir.

Umuman olganda, o'smirlik davri inson hayotidagi muhim burilish bosqichi bo'lib, u kelajak shaxsining shakllanishida hal qiluvchi rol o'ynaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Davletshin M.G. va boshqalar. Yosh davrlari va pedagogik texnologiya. T. 2004.
2. Yartsev D.V. Zamonaviy o'smirlarni ijtimoiylashtirishning xususiyatlari, 1999-yil.
3. Gipheneiv Yu. B. Bola bilan suhbat. Qanday?-3- tuzatilgan va to'ldirilgan-X drayveri :.Chero, 2002.
4. Jumanazarov Yo. Youth and pedagogical psychology. Methodical complex Namangan 2009. 72-80-153-160.b
5. Маклаков А.Г. Общая психология. Учебник для вузов. С. Пб. 2008. – 283 с.